

Varför revolterar studenter?

Man kan inte komma ifrån, att krisen vid universiteten i hög grad beror på en svårförklarlig brist på förutseende hos de ansvariga myndigheterna. De har "valt strutsens frivilliga blindhet inför en uppenbar utveckling", skriver i denna artikel professorn i statskunskap vid Köpenhamns universitet, Nils Andrén. Om studentrevolten leder till att universitetens kapacitetsproblem uppmärksammas på ett effektivt sätt, måste den betraktas som en övervägande positiv företeelse, menar förf. I många hänseenden är arbetsmiljön vid universiteten otillfredsställande. Sådana problem som storleken av institutionerna, frågan om hur "öppen" studentrekryteringen bör vara och de långa studietiderna uppmärksammas och diskuteras.

Syftet med följande rader är inte att svara på rubrikens fråga, endast att diskutera den och att framföra olika tentativa förklaringar och synpunkter.

Studentrevolter har under det senaste året förekommit över praktiskt taget hela världen. Det är inte möjligt att ange en enda, enkel förklaring till den oro som vi bevittnat i t ex Berkeley, Mexico City, Madrid, Paris, Berlin, Belgrad, Köpenhamn och Stockholm, om man inte uttrycker den i mycket generella termer.

Man kan naturligtvis säga att revolution uppstår, när det råder alltför stor spänning mellan utbredda förväntningar och faktiskt rådande förhållanden eller när det härskande normsystemet inte svarar mot det faktiska rättsmedvetandet. Man kan säga att en revolt lätt uppstår om denna spänning tillspetsas i en dramatisk situation och om den finner ledare som kan ge den inspirerande uttryck och som kan organisera missnöjet i revolutionär aktivitet. För att revolten skall flamma upp snabbt och få stor spridning inom en befolkning eller befolkningsgrupp, bör denna "massa" vara strukturerad på ett sådant sätt att emotioner, informationer och handlingsdirektiv kan få en snabb och effektiv spridning.

Med en nödvändig förenkling kan man säga att motsättningarna mellan verklighet och förväntningar är av två olika slag. Studentrevolterna är dels riktade mot själva samhällssystemet, dels mot förhållandena vid universiteten själ-

va. På en del håll dominerar den samhällskritiska aspekten, t ex i Mexiko och i Spanien, på andra, mera näraliggande håll den universitetsmässiga, t ex i Danmark och Sverige. Men praktiskt taget överallt finns båda med i bilden, om än samhällskritiken ibland är mycket svagt markerad. Den protestmentalitet som utbildats under de senaste åren, i politiskt stabila, rika västländer och som mera riktar sig mot det internationella systemets brister än mot inre förhållanden — Vietnam, u-länderna — har dock säkert bidragit till att skapa en för studentrevolter gynnsam atmosfär. Här gäller det i första hand de akademiska problem som ligger bakom studentrevolterna. Vilka är de? En nyckel till svaret ligger i studentrevolternas främsta slagord och krav: studentmakt, medinflytande för studenterna.

Medeltida struktur

Många universitet, särskilt de som först blev skådeplats för studentoroligheter, har haft en struktur som utan överdrift kan betecknas som medeltidsmässig. Det gäller t ex Paris, Berlin, Köpenhamn. En tungrodd fakultetsindelning, en beslutsorganisation som både är ineffektiv och lägger stor formell makt i händerna på professorerna. En sådan organisation kunde fungera så länge som universiteten var relativt små och den formella maktstrukturen modifierades av reell kontakt mellan professorerna och flertalet av deras studenter. Systemet tedde sig tidigare mera uthärdligt också där-

för att samhället som helhet var mera auktoritetsbundet. Det mänskliga vetandet var mindre och universitetslärares auktoritativa ställning hade större täckning än nu i deras förmåga att behärska det faktiska vetande som hörde till deras ämnesområde.

Alla dessa förhållanden har successivt förändrats. Den politiska demokratiseringsprocess, som i de flesta västerländska stater fullbordades för omkring ett halvsekel sedan, har efter hand fått djupgående verkningar. Även om ett verkligt jämlikhetssamhälle, varken i väst eller öst, helt förverkligats, präglas de moderna samhällena på många håll av betydande framsteg mot idealens förverkligande. Auktoritet och respekt för individers och institutioners status har i mycket upplösts och ersatts med öppenhet, kritik och en välgörande respektlöshet.

Det är naturligtvis en överdrift att påstå att universiteten generellt blivit oberörda av denna process och levat kvar i det som den akademiska världens kritiker gärna kallar "elfenbenstornet". En successiv reformprocess har pågått, av skiftande hastighet. I alla berörda länder har medvetenheten om den högre utbildningens betydelse för samhällets framåtskridande och konkurrenskraft varit påtaglig. Ökad expansion och specialisering har blivit resultatet. Även studenternas inflytande har på många håll blivit större, i Sverige rent av så stort att studentorganisationerna ofta haft bättre gehör för sina synpunkter

än universitetens lärare och myndigheter.

Om man skall våga sig på en generalisering kan man säga att studentrevolten eller studentreaktionen blivit starkast där universitetsstrukturen varit föråldrad och reformviljan svag, där expansionen i studentantalet varit stor och inte motsvarats av expansion i fråga om undervisningsresurser och där den politiska strukturen inte motsvarat de krav på öppenhet och frihet som med eller mot överhetens vilja växer fram i en akademisk miljö.

Överbefolkade universitet

När det gäller de skandinaviska länderna är det i viss mån den första och i synnerhet den andra faktorn som varit av betydelse. Professor *Mogens Fog*, rektor för universitetet i Köpenhamn och den universitetsledare i Norden som först drabbades av studentorn, betecknar i sin uppmärksammade skrift "Universitetsproblemer — nu og i morgen" ett av sina kapitel "Det överbefolkade universitet". Det är så sant som det är sagt. Han pekar också på vad detta inneburit ifråga om reell nedskärning av universitetens kapacitet. Det är problem som gäller både lärarsidan och lokalsidan.

Själv fick jag en tankeställare när jag för någon tid sedan fick tillfälle att medverka i den reguljära undervisningen vid ett negercollege i en av de amerikanska sydstaterna. Undervisningslokalen var mycket enkel. Belägenheten var bullersam och ventilationsförhållandena

undermåliga. Öppnade man fönstret var bullret från gatan så starkt att det nästan helt omöjliggjorde kommunikation mellan lärare och elever. Stängde man fönstren började båda parter snabbt likna sömniga elefanter. Jag jämförde förhållandena med dem som rådde vid statsuniversitetet i samma stad och föreställde mig att negercollegiets kvalitet som utbildningsinstitution skulle kunna ökas med ungefär 25 procent utan någon ändring i lärar- och studentrekrytering, enbart genom att luftkonditionering infördes i lärosalarna. Men knappt hade jag tänkt den tanken till slut, förrän jag nödgades konstatera att förhållandena vid negercolleget i varje fall inte var sämre än dem som rådde vid ett stort antal institutioner vid Stockholms eller Köpenhamns universitet.

I de rika länder — med sedan långa tider välorganiserad befolknings- och undervisningsstatistik — där den explosionsartat ökade tillströmningen av studenter varit en primär orsak till universitetens kris, kan man inte hålla tillbaka omdömet att denna kris beror på en svårförklarlig brist på förutseende från dem som ytterst har ansvaret för den högre utbildningen. Alla faktorer har varit kända i förväg, eller hade kunnat vara det om man gjort sig besväret att läsa innantill. Större ungdomskullar, höjd levnadsstandard, ökad utbildningsbenägenhet, ökad utexaminering från gymnasier och motsvarande undervisningsanstalter. Det är ett intressant politiskt problem, som väl i sinom tid blir

närmare utforskat, varför de som har ansvaret för den högre utbildningens och forskningens välfärd valt strutsens frivilliga blindhet inför en uppenbar utveckling.

Om man i universitetens rent fysiska oförmåga att tillgodose efterfrågan på kvalitativt fullvärdig undervisningskapacitet ser en väsentlig orsak till oron bland studenterna, kan man med skäl göra gällande att studentrevolterna fyller ett samhällsbehov. De kan bidra till att öppna de ansvarigas ögon för omfattningen av de problem som måste lösas.

Detta är inte enbart ett studentproblem. Det är ett problem som i första hand angår hela universitetsvärlden och i andra hand men därför inte mindre hela samhället. Och om det är ett universitetsproblem, i vilket både studenter och lärare är delaktiga, då borde studentrevolten ha varit en universitetsrevolt, för vilken professorerna borde ha tagit ledningen. Så har uppenbarligen inte skett, även om många professorer i efterhand solidariserat sig med många av studenternas målsättningar, trots att de ställt sig tveksamma inför de former genom vilka studenterna försöker förverkliga dem.

Studentinflytandet

Åtminstone om man ser problemet från svenska och väl i stort sett även skandinaviska utgångspunkter, kan man i efterklokhetens tecken också peka på ett annat förhållande som både politiker,

administratörer och universitetslärare borde ha förutsett. Vi har under det senaste årtiondet i de undervisningsanstalter som ligger närmast under universiteten — särskilt gymnasierna men även lägre — sökt förverkliga ideal av större frihet, självständig verksamhet och ansvarstagande för eleverna själva. Det är knappast överraskande om, exempelvis, de gymnasister som 1966 i Sverige hjälpte till att avvärja konsekvenserna av lärarkonflikten när de kommer till universiteten betraktar det som naturligt att de skall tillerkännas en mera aktiv och inflytelserik roll än tidigare generationer av studenter.

Detta kan vara en orsak till att trycket på universiteten att ge studenterna verkligt inflytande i de akademiska beslutsprocesserna, särskilt på institutionsplanet, blivit särskilt starkt. Man kan dock knappast bortse från att även i våra rika och relativt stabila skandinaviska samhällen slagordet om studentmakt från länder där studentrevolterna varit häftigare och mera — eller lika mycket — varit riktade mot hela det rådande samhällssystemet, haft en smittande verkan vid val av protestformer och kravformuleringar. De danska studenternas ockupation av psykologiinstitutionen i Köpenhamn är det mest drastiska exemplet. Denna aktion ledde till en överenskommelse mellan de revolterande studenterna och universitetets högsta ledning, som närmast blev en fullständig "kapitulation" från den senares sida.

På kortare sikt kommer väl studen-

terna att märka att de i sak vunnit ganska litet genom att bli delaktiga i makten över universiteten. De knappa resurser som skall fördelas på olika ändamål blir inte ett dugg större därför att besluten om fördelningen sker av lärare och studenter tillsammans. För lärarsidan, som tidigare ensam hade ansvaret, kan dock den nya ordningen ha den fördelen att studenterna får större förståelse för resursknapphetens oundgängliga konsekvenser.

Dessa betänksamma reflexioner till trots måste slutsatsen bli att studentrevolten — om dess innebörd uppfattas på ett konstruktivt sätt av alla berörda parter — betraktas som en övervägande positiv företeelse. Den bör tämligen snabbt kunna leda till att trycket på ekonomiskt ansvariga myndigheter ökas så att universitetens kapacitetsproblem uppmärksammas på ett effektivt sätt inte bara i uttalanden av högt publicitetsvärde.

Eftersom studentrevolterna mer eller mindre, och oftast mera, riktat sig mot det sk professorsväldet, kan man säga att de framtvingat ökat intresse för universitetens och de stora universitetsinstitutionernas kommunikationsproblem. Våra dagars stora akademiska enheter har kommit skrämmande långt från det gamla idealet om universitetet som ett verkligt "universitas", en personlig och intellektuell gemenskap mellan studenter och lärare. Det hotas alltså att kvävas mellan den ålderdomliga "medeltidsstrukturen" och den

växande byråkratiska apparat som vuxit upp under senare år för att bemästra de problem som universitetens grasserande elefantsjuka lett till.

Universiteten som arbetsmiljö

Hur stora bör universiteten vara? Frågan kan ses från olika håll. Den inrymmer bland annat ett kommunikations- och trivselproblem, ett effektivitetsproblem och ett "stabilitetsproblem". Först emellertid något om universitetsbegreppet. Ordet universitet innebär samtidigt en målsättning. Allt vetande, all vetenskap skall ses som en enhet. Undervisning och forskning inom alla områden bör därför i princip vara sammanförda till en enda enhet så att sambandet betonas och bevaras.

I själva verket är detta en utopi, som ter sig alltmera orealistisk, allteftersom volymen av vetande har ökat. Organisatoriskt har på de flesta håll en sprängning redan skett. Nyare kunskapsområden odlas i stor utsträckning vid speciella institutioner. Också själva universitetsorganisationen i klassisk mening — de fyra ursprungliga fakulteterna med de tillskott som skett genom mer eller mindre drastiska uppdelningar — har sprängts av olika skäl, geografiskt genom omöjligheten att bevara det samband som markeras av att fakulteter och institutioner placeras inom samma område, intellektuellt genom universitetsorganisationens storlek och svårigheten, för att inte säga omöjligheten av att

åstadkomma en konstruktiv kommunikation och koordination mellan olika ämnen. Specialiseringen är ett annat problem; den har lett till ett växande främlingskap mellan olika vetenskapsgrenars företrädare; de talar "olika språk" och representerar kanske rent av två olika "kulturer".

Storleksproblemet

Mot denna bakgrund är det kanske riktigare att fråga hur stora de akademiska utbildnings- och forskningsenheterna bör vara, oavsett under vilken benämning de framträder och vilka fiktioner deras benämningar eventuellt speglar.

Storleksfrågan har i alla nämnda aspekter direkt anknytning till de frågor som studentrevolterna har aktualiserat. Den har i universitetsplaneringen fått en tämligen styvmoderlig behandling. Liksom när det gäller industrier tycks planerarna också ifråga om universiteten lida av storlekspsykos. Ju större, desto effektivare, förefaller att vara en axiomatisk föreställning. Avgörande för denna torde vara att naturvetenskapliga och tekniska discipliner, särskilt för den mest avancerade utbildningen och forskningen, kräver dyrbar apparatur. En institution som skall ha så många kvalificerade studenter och forskare att apparaturen effektivt kan utnyttjas, kräver ett mycket stort antal studenter på de mera elementära stadierna för att rekryteringen skall bli tillräcklig.

Vidare anförs, och naturligtvis med

rätta, att en stor institution kan kosta på sig ett mera differentierat utbud av undervisning. Detta gäller inte bara och kanske inte ens främst de naturvetenskapliga och tekniska områdena. Det gäller i hög grad exempelvis på den samhällsvetenskapliga sidan.

Om det visar sig att de stora institutionerna medför väsentliga olägenheter i andra hänseenden, kan det dock vara rimligt att kritiskt granska också sådana grundmurade föreställningar som uppfattas som axiom. Om kopplingen mellan elementär och högre undervisning leder till alltför stora institutioner, skulle man kunna överväga att reducera antalet studenter på de lägre utbildningsnivåerna eller rent av — fast detta är naturligtvis att röra vid en helig ko — att institutionellt skilja denna undervisning helt från forskningen. Den första lösningen har framgångsrikt tillämpats vid de bästa amerikanska universiteten. En tendens i samma riktning kan man spåra också i Sverige, där universitetsfilialerna än så länge endast sysslar med lägre undervisning — upp till "tvåbetygsnivån" och där studenterna för mera avancerade studier hänvisas till moderuniversiteten. Utvecklingen går dock uppenbarligen i riktning mot att öka utbudet på filialundervisning till högre nivåer.

Vidare borde man se mera kritiskt på varje särskilt ämnes dimensioneringsproblem. Också där man tror sig kunna göra effektivitetsvinster genom stora institutioner, borde man väga dessa mot

andra faktorer, t ex kommunikation, gemenskap i arbetet, trivsel, som också i själva verket kan få betydelse för effektiviteten, låt vara i form av bättre studieresultat för studenterna, inte i den omedelbart mätbara formen av lokal- och undervisningsplatsutnyttjande.

”Öppen” rekrytering

En annan fråga av betydelse i detta sammanhang gäller hur ”öppna” universitetet skall vara. Skall universitetet i princip vara skyldiga att släppa in alla som har en förberedande utbildning av viss längd och, i förekommande fall, inriktning, oavsett den intellektuella kvalitet som deras tidigare studieresultat ger uttryck för? Problemet gäller naturligtvis endast för de ämnen som alltjämt inte är spärrade. Hela diskussionen om denna fråga har präglats av något som kan karakteriseras som ideologiskt fastlåsta positioner.

Inte desto mindre torde det vara klart att undervisningen i hög grad präglas av om tillträdet är spärrat eller om det är fritt. De spärrade linjerna får i de allra flesta fall ett urval av studenter som medger en både intensivare och mera kvalificerad undervisning. Vid de öppna linjerna — särskilt om de arbetar under trycket av ett tvång att visa statistiskt mätbara tecken på höjd produktivitet, dvs minska kuggningen — kommer undervisningen att läggas upp på ett sådant sätt att den skall vara nyttig för så många studenter som möjligt. Den blir, i jämförelse med vad som kan bju-

das på spärrade linjer, mindre intensiv, mindre kvalificerad och krävande i intellektuellt hänseende. Genom att studenternas förutsättningar för studier är mycket skiftande blir undervisningen inte desto mindre otillfredsställande för marginella grupper — de bästa, som inte ges tillräcklig stimulans och de sämsta som inte förmår eller vill följa med. För den svagare gruppen som på grund av undervisningssystemets generösa utformning lockats in på en verksamhet som den inte passar för, tillkommer den oro som betingas av ovissheten om utbildningen skall leda till ett resultat som är arbetsmarknadsrelevant. För många fler reser sig den akademiska överproduktionens spöke. Ett studentproletariat och ett akademikerproletariat är ingen stabiliserande faktor i ett samhälle.

I och för sig behöver det dock inte uppstå några oövervinnerliga problem. För att de skall kunna lösas krävs dock förändringar både bland studenterna, på arbetsmarknaden och vid universitetet. Studenterna måste frigöra sig från nedärvda uppfattningar att akademisk utbildning mer eller mindre automatiskt ger tillträde till ett relativt exklusivt urval av tämligen välavlönade sysslor, de flesta i allmän tjänst. Arbetsmarknaden måste bli mer akademikervänlig. Men båda dessa krav kan endast förverkligas om universitetens egen utbildning breddas så att den till sitt innehåll bättre än hittills svarar mot en bred arbetsmarknads behov. I alla hänseenden finns det många erfarenheter

att tillgodogöra sig i amerikanskt universitetsväsen och arbetsliv.

De långa studietiderna

Ett problem av betydelse för universitetsmiljön är de långa studietiderna. Det har uppenbarligen också samhällsekonomisk vikt. I stort sett är det ett generellt europeiskt universitetsproblem. Den aktuella debatten och pågående reformsträvanden — särskilt i Sverige men också bl a i Danmark — visar ett ökat medvetande om problemets betydelse. I Sverige eftersträvas tämligen radikala grepp för att lösa det. Dessa har dock rönt starkt motstånd, från olika håll och med olika utgångspunkter. Å ena sidan uppfattas de som ett hot mot universitetens hävdvunna kvalitativa målsättningar. Å andra sidan uppfattas de som en fara för studenternas frihet. Målsättningen måste dock vara riktig, men för att den skall leda till rimlig effektivitet och arbetstrivsel måste reformerna särskilt när det gäller de öppna (icke spärade) studielinjerna också omfatta undervisningsformerna. Problemet vikt understrykes av att det förslag till inrättande av fasta studiegångar som framlagts och diskuterats under de senaste åren har varit en av de viktigaste orsakerna till studentoron i Sverige.

Samhällskritik och universitetskritik

Spänningar i samhället — som helhet eller i någon av dess delar — kan principiellt betraktas på två olika sätt. De

kan ses som ett verkligt och allvarligt hot mot en bestående ordning, som man anser bör bevaras. De kan också ses som ett incitament till förnyelse, en försäkringsmekanism mot slentrian och stagnation. Båda aspekterna måste uppmärksammas av dem som har det omedelbara ansvaret för samhällets välfärd och utveckling.

Inledningsvis antydde jag två aspekter på studentoron — samhällskritik och universitetskritik. I denna diskussion har jag praktiskt taget enbart uppehållit mig vid den senare och pekat på en rad förhållanden i universitetsmiljön som kan ligga bakom de svårigheter som tagit sig uttryck i krav på ökat studentinflytande. Även om framställningssättet delvis varit tämligen kategoriskt är jag fullt medveten om att innehållet varken är definitivt eller fullständigt. Hela problemkomplexet har inte varit föremål för empiriska, vetenskapliga undersökningar. Det rör sig därför i realiteten mest om enskilda erfarenheter, hypoteser och impressioner.

Det torde dock vara uppenbart att de samhällskritiska minoritetsgrupper som riktar sig mot det bestående samhället som sådant och vars målsättning därför på kort sikt framstår som rent destruktiv också har haft betydelse. De har givit studentkritiken en ideologisk infärgning av växlande tydlighet — även i länder där studentoron kommit till uttryck i relativt lugna yttre förlopp.